զբեթէ այն տեղ, ուր մենք Տուն Թորգոմայ կը փնտռենք[62]:

Մինչեւ հիմայ ըսուածներէն կ'եզրակացնենք թէ Թորգոմով պէտք չէ հասկնալ Փրիւգիացիներն, ինչպէս Փղաւիոս Յովսեփոս[63] կը կարծէ, այլ աւելի առնոյ «զազգականները» (ἀποικοι), ինչպէս Հերոդոտոս[64] կը յիշէ, ըստ այմ Փռիւգահայերը: Հ. Վ. ԻՆԳԼԻԶԵԱՆ

ԵՋՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻՈՑ ԹՈՒՂԹՆ ԵՒ ՄԱՇՏՈՑ ՎԵՐԲԵՊԵՏ

Եղնիկ Կ. Պոլսոյ էր 435/36ին, երբ հասան հոն Ղեւոնդ եւ Կորիւն: Հաւանօրէն եկած էր քաղաքս 433/34ին (հմմտ. վերը էջ 486), եթէ ոչ աւելի կանուխ՝ 430/31ին արդէն: Թուղթս գրուած կ'երեւայ Եվեսոսի ժողովէն ոչ շատ ետքը: Նպատակն է բացատրել վարդապետին Եվեսոսի ժողովին խոստովանութիւնը: Եղնիկ համամիտ է հոս Կիւրեղեանց:

Այս կարեւոր թուղթը զժբախտաբար ամբողջութեամբ չէ հասած մեզի: Ունիմ աչքի առաջ հինգ հատակոտորներ, զորոնք կ'ուզեմ համադրել այստեղ:

ԹՈՒՂԹ ԵՋՆԿԱՑ ԱՌ ՍՈՒՐԲ ՄԱՇՏՈՑ

1. Թուղթ [Պրոկղեայ եպիսկոպոսի առ սուրբն Սահակ հայրապետ Հայոց եւ] առ սուրբն Մաժդոց:

Գիրք Թղթոց, էջ 1, ա. 1—2, ա. 3:

Երանի որ հանապազորդ լինիցին ի քաղցրահայեաց տեսիլ աստուածազեղ երեսացդ: Եւ զի՞ ասեմ հանապազ, այլ զոնեայ յաւուրս կամ յամիս կամ ի տարեկանս: Ասացեք եւ իմ անձն սատնացեալ. ո՞ տանկէր զիս արժանի հասանել անկանել յոտս աւետարանչիդ[1] *եւ ասել. Մեղայ յերկինս եւ առաջի քո. եւ չեմ արժանի եթէ անուանեցայց քո որդի, այլ համարեաց քոյով բազմագութ ողորմութեամբդ իբրեւ զմի ի վարձկանացդ: Եւ ուստի՞ ինձ այդ լինիցի, բայց եթէ յաղաւթից սրբոյդ. զոր մեծ պատերազմաւ միշտ ի վերայ արժանեաց եւ անարժանեաց ամենասուրբն Աստուծոյ հաստուցանես:*

Ի թղթոյն եզնկայ Կողբացւոյ թարգմանչի, զոր գրեաց ի կոստանդնուպոլիս առ երանելին Մաշտոց վարդապետ (ի Հայս) յետ առաջնոյ ժողովոյն եփեսոսի, յորում լուծին ի պատուոյ զնատոր կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոս:

Կնիք հաւատոյ, էջ 130, ա. 1—20 (|| .... || հաւատքը):

[62] Տե՛ս նաեւ N. Adontz, Tarkou chez les anciens Arméniens ի Revue des Etudes Arméniennes VII, էջ 183 յջ.:

[63] «Թորգամէս, (որմէ սեռեցան) Թորգամացիները, որոնք, ինչպէս յոյները կը համարին, Փռիւգիայի կը կոչուին» (Antiquit. I, 6, 1 [Niese, § 126]):

[64] VII 73. տե՛ս նաեւ Ed. König, Die Genesis (Gütersloh 1919), էջ 393.

[1] Գիրք Թղթոց՝ աւետարանիչս:

|| Եւ վասն հաստատութեան եկեղեցեաց, զոր կարծեաց յանկարծայարոյց հոգւոյ մոլորութեան չարժել՝ յաղաւթից քոց տեառն սրբութեան զաղարեաց. եւ ի միարանութիւն եկին ամենայն եպիսկոպոսք Հոռոմոց՝ ունել հաստատուն զառաջին երեքհարիւրոցն հաւատս. եւ նզովեցին զի մի ոք իշխեսցէ դնել նորածին ինչ եւ աւտարոտի հաւատս, այլ ի նորին վկայ չինել եւ զնոյն ուսուցանել, խոստովանել զԲրիսատոս Աստուած ճշմարիտ, Որդի Աստուծոյ եւ միածին, ծնեալ ի Հաւրէ յառաջ քան զամենայն արարածս եւ տէր արարիչ ամենայնի, եւ զնոյն բանն Աստուած ի վախճան ժամանակաց զղեցեալ մարմին՝ եղեալ վասն մեր մարդ առանց չըջելոյ եւ անկանելոյ եւ խախտելոյ յիւրմէ աստուածական[2] լինքնութենէն եւ ծնեալ ի սուրբ Կուսէն Աստուած՝ ըստ մարմնաւոր Ծննդեանն՝ մարդ կատարեալ. եւ կոչի եւ է Կոյսն Տիրածին եւ Աստուածածին: Եւ կատարեալն[3] Աստուած ասի մարդ կատարեալ ||. վասն զի կատարեալ անդամովք. եւ չնչապատեաց զիւր սուրբ մարմինն եւ ոչ իբրեւ մարդ եւ |||:

2. Եզնկայ կողբացւոյ թարգմանչի (թուղթ) ի Հայս:

Կնիք հաւատոյ, 51, ա. 12—30:

Մի Աստուած խոստովանիմք յանդիմանութիւն բազմանուն չաստուածոցն, ինքնակաց, անպատճառական, պարզական անյատկական, արարիչ, ամենակալ, ամենազաւր, ամենագործ, հասարիչ եւ կազմիչ երեւելեացս եւ անտեսանելութիւց: Եւ ի նմանէն եւ ընդ նմա եւ առ նմին մի ծնունդն անսկզբնակից, արարչակից, համազաւր, համագործ: Եւ մի Հոգի սուրբ Աստուծոյ մշտնջենաւոր բղխեալ եւ ընդ նմին եւ առ նմին արարչակից եւ զաւրակից Հաւր եւ Որդւոյ: Այսպէս կատարեալ սուրբ երրորդութիւն զաւանի սուրբ եւ ի համաչխարհական եկեղեցիս, անմարմին, անղնիական, անտարրական, կանխագէտ, յառաջիմաց քան զամենայն արարեալս եւ հաստատեալս, ի մի թագաւորութիւն եւ ի մի աստուածութիւն՝ յերիս անձինս կատարեալս: Զի ոչ անձն Հաւր է անձն Որդւոյ, քանզի ոչ իւրոյ անձինն է Հայր, եւ ոչ անձն Որդւոյ է անձն Հաւր, քանզի ոչ եթէ իւրոյ անձինն է Որդի. եւ ոչ անձն սուրբ Հոգւոյն է անձն Հաւր կամ Որդւոյ, զի ոչ եթէ իւրոյ անձինն է Հոգի, այլ Աստուծոյ Հոգի:

3. Ի թղթէն եզնըկայ որ առ Մաշտոց:

Ձեռ. երուսաղէմի, թ. 1110 (նոր՝ 574), թղ. 461 յամէ 1355/63): Հրտ. Ն. Մառ, Тексты и разыскания V (1903) 61—62:

Բանն Աստուած ի վաղճան ժամանակաց եղեալ վասն մեր մարդ առանց չեղաչրջելոյ իւրմէ աստուածութենէն[4]: Եւ ոչ բաժանի էմանուէլն յերկուս առաջս. եւ ոչ մարդ ոք եղեւ Աստուած յաւելուած երրորդութեանն.

[2] Գիրք Թղթոց՝ յիւրոյ աստուածային: Կնիք հաւատոյ՝ յիւր աստուածական:

[3] Կնիք հաւատոյ՝ ծնեալն:

[4] Տե՛ս հատակոտոր 1, ա. 25—29:

այլ էն Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ արժանի արար լինել մարդ անփոփոխելի եւ անդատարկ յօրոմայնէ կուսին յետ միաւորութեանն Բանին ընդ մարմնոյն ոչ ասի մարմին մարդոյ, այլ մարմին Աստուծոյ[5]:

4. Եզնկայ առ սուրբն Մաշտոց:

Ձեռ. վենետիկի Մխիթ. Մատ. թ. 221, թղ. 176բ (յամէ 1255. հմմտ. Սարգիսեան, Յուց. բ., 321): Հրտ. Բազմավէպ, 1889, էջ 321:

Իրրեւ զիւր մարմին եւ ոչ իբրեւ զմարմին[6] մարդոյ ուրուք առանց Աստուծոյ Բանին իմանալ է զմարմին, որպէս զանդաչէրն Նեստորիոս եւ ոմանք յԱրեւելեայցն, այլ Բանին մարմին եւ նորին արիւն հեղեալ ի վերուստ նին մարմին աշխարհի. զի մարդոյ մարմին ի քաւութիւն աշխարհի ոչ կարէ լինել, այլ Աստուծոյ մարմին: Նոյնն էն Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ արժանի արար լինել մարդ՝ առանց չըջելոյ եւ վերափոխելոյ յիւրմէ աստուածական էութենէն: Եւ ոչ այլ ուրուք են ծառայական կերպարանքն, զոր ա՛ռ իւր, որպէս զի ոչ այլ ուրուք անհրեւոյթ պատկերն Աստուծոյ յորմէ ծնաւ. եւ է նորին պատկեր կերպարանաց: Եւ ոչ ասի սէրուեական մարմնին աստուածութեան եւ մարդկութեան անդատին ի ծննդենէ եւ յորովայն[7] մարմին մարդոյ Աստուծոյ, զոր առ ի մարմնաւորաց. եւ վասն այնորիկ է քաւութիւն ամենայն աշխարհի»:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՔԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ 1500 ԱՄԵԱԿԸ. ՎԻԵՆՆԱՑԻ ՄԷՋ

Ամենուրեք, ուր կայ բուռ մը գաղութահայ, տօնուեցաւ ցնծալից Աստուածահչունչ Մատենին հայերէն թարգմանութեան 1500ամեակը:

Ընդհանուրին ուրախութեան ուրախակից տօնախմբեց նոյն բարեդէպ տարեդարձը նաեւ Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութիւնը քաղքիս հայ գաղութին հետ ձեռն ի ձեռն, տարւոյս Հոկտեմբերը 20ին:

Հայ մշակոյթի պատմութեան լուսաւոր մէկ գլուխը կը տօնախմբուէր: Բայց Ս. Գիրքը ըլլալով միջազգային գրականութեան առացուածք եւ նոյնին հայերէն թարգմանութիւնն իւր հնութեամբն եւ արժէքովը դրաւելով համատեղ թարգմանութիւնները մէջ ակնառուր տեղ, տօնախմբութիւնը կը ստանար միջազգային գրականութեան համար ալ նշանակութիւն. «Թադուհին թարգմանութեանց» պէտք էր հրաւիրել իւր վրայ համաշխարհի ուշադրութիւնը: Այս պատճառաւ ալ Յոբելինական ցանձնաժողովը հոգ տարաւ հանդիսին միջազգային նկարագիր:

Մայրաքաղաքիս Ծիրանաւոր Արքեպիսկոպոսը Դկտ. Թէոդոր Իննիցէր եւ Քաղաքապետն Դկտ. Ռիխարդ Շմից յանձն առին բացատրել Տօնախմբութեան պատուոյ հովանաւորութիւնը: Ծիրանաւոր Արքեպիսկոպոսն, նախկին ուսուցչապետն Համալսարանի Աստուածարանական բաժնի Ս. Գրոց ուսման, յանձնառու եղաւ նոյն իսկ պատուել հանդէսը բանախօսութեամբ մը:

Տօնախմբութիւնը բացուեցաւ Հոկտեմբեր 20ին, առաւօտեան ժ. 10ին Գոհացողութիւն 20ին, առաւօտեան ժ. 10ին Գոհացողութեան պատարագով մը, որ մատուցուեցաւ Մայրաքաղաքիս Ս. Սաւէտեաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ: Հրապուրիչ էր հինաւուրց եկեղեցւոյ մէջ: Հրապուրիչ էր հինաւուրց եկեղեցիս ոչ միայն իւր հոյակապ երկնապող գոթական կամարներով, այլ եւ այնու որ երկար դարեր հիւրընկալ եւ ապաւինական եղած էր տարբեր հիւրընկալ եւ ապաւինական եղած էր տարբեր հիւրընկալ եւ ապաւինական եղած էր սուրբ Նշխարաց հայ վկայի մը, Հայաստանցի Ս. Ստեփանոսի — Stephanus de Armenia — որ թաղուած էր իւր արիւնը աստուածախօս պատգամներու ճշմարտութեան համար:

Առաջին հայերէն պատարագն էր որ կը հնչէր այս կամարներու տակ:

Հայ Տօնի մասին ծանուցուած էր արդէն ժողովրդեան տեղական թերթերու միջոցաւ: Նաեւ Ռատիօն յայտարարած էր նախօրեակի այլ եւ այլ պահերուն տօնակատարութեան նպատակն եւ ծրագիրը: Իսկ Յոբելեանին Յայտագիրները կը տեսնուէին եկեղեցիներու դռներու վրայ եւ այլեւայլ հիմնարկութեանց ցուցափեղկերու վրայ:

Խոնուած էր Մայր եկեղեցւոյ մէջ հոծ բազմութիւն: Հայազգի Սուրբին խնկելի Նշխարները զեղեցիկ գոթական ոճով յօրինուած արկղի մէջ զետեղուած էին ի յարգանս՝ Աւագ խորանի նաւին մէջ չորեքծակ լոյսերու տակ:

Մինչ Երգչախումբը Նուագախումբի ընկերակցութեամբ կ'երգէր «Խորհուրդ խորին» եւ նուագին ալիքները կը կոծէին հսկայ կամարները եւ ամբողջ եկեղեցին կ'արձագանգէր, երեւցաւ նաեւն մէջ հանդիսապետը Ծէօի սոկեհիւս զարմանազործ հանդերձանքին մէջ, որուն կը հետեւէր Գեր. Հ. Մեսրոպ Վ. Հայազեան, Մխիթարեանց Աբբահայրը: Զուն կանգ առաւ Ս. Ստեփանոսի Նշխարաց առաջ. Գեր. Աբբահայր խնկարկեց ի յարգանս Ս. Նշխարաց: Աչքեր հոսեցին արցունքներ, յու-

© National Library of Armenia